

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת וישב, תשס"ט
מספר 788מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

ביקש יעקב לישב במנוחה

"וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב" – ביקש יעקב לישב בשלווה קפץ עליו רגזו של יוסף". כך מסביר רש"י בעקבות המדרש את הלשון 'וישב', וכד בכד גם את הקשר בין "אַלֶּה תִּלְדוּת יַעֲקֹב" להמשך הכתוב העובר ליוסף ואחיו.¹ אחרי כל הסבל שעבר עליו והמאבקים וההתמודדויות ציפה כעת יעקב לשנים שלווה, להזדקן בנחת וברוגע, כחלומו של כל אדם מבוגר: רחל כבר הלכה לעולמה, בניו בגרו, הוא כבר אינו מושך במושכות משפחתו; כבר אינו יוצא ואינו שולח, אלא יושב ומחכה לקצת נחת. אך לא כן היה: במקום זה "קפץ" עליו סיפור יוסף. סיפור של משפחה מפולגת, בנים כועסים ועוינים זה את זה, התנשאות ופינוק, הבאת דיבה, חלומות ומכירה לעבדות.

אם נתבונן היטב בגלגולי הסיפור עד כה, נבחין עד מהרה שפרשת יוסף ואחיו לא נפלה על יעקב כרעם ביום בהיר. שורשיה עמוקים, ותחילתה בימים רחוקים.

בפרשתנו הכתוב מונה את הבאת הדיבה לאב, את החלומות ואת כתונת הפסים כסיבות לשנאת האחים ליוסף. עיון בפרשנות מגלה רבות על מורכבות היחסים במשפחת יעקב. הפרשנים חולקים בניהם בשאלה על מי הוציא יוסף דיבה. רש"י סבור שיוסף רגיל היה לשהות בחברת בני השפחות, הרגיש בנוח בחברתם ו"מקרבם", מאחר שבני לאה נהגו לזלזל בהם, ולפיכך הוצאת הדיבה הייתה על בני לאה.² רמב"ן מתנגד לדברי רש"י ואומר שאם אכן יוסף היה חברם הטוב של בני השפחות, מדוע לא הצילו הללו אותו לאחר מכן, בייחוד שיחד עם ראובן ויוסף עצמו יכלו להתגבר על בני לאה?³ לכן יש לומר שכולם הסכימו כנראה למכרו. לפיכך סבור רמב"ן שדווקא בני השפחות שבחברתם שהה יוסף, הם שיוסף הביא דיבתם רעה אל אביהם, מאחר שהיה צעיר, והללו נצטוו על ידי יעקב להשגיח עליו ולשרתו (!). ורמב"ן מסכם: בני השפחות שנאו אותו בגלל הדיבה, האחים בני לאה בגלל החלומות, ובסופו של דבר "נמצא שנאו מכולם". איך הגיעה המשפחה הזאת ליחסים כה קשים ועוינים? כמו בכל משפחה יחסים כה מורכבים אינם תוצאה מיידית של "כאן ועכשיו", אלא יש להניח שההסתבכות המשפחתית ראשיתה ויסודה בעבר, והסיפור שלפנינו אינו אלא התוצאה הכמעט מתבקשת מאליה.

יעקב גדל בבית יצחק, שהוא האב הראשון שהכתוב מספר על אהבתו לאשתו ועל אהבת שניהם כהורים לבניהם, אהבה שנהפכה בסופו של דבר לאהבה מפרידה ומסכסכת. יעקב בוודאי היה עד ליחסו האוהב של יצחק לרבקה, והוא עצמו זכה לאהבתה היתרה. במשפחתו שלו הוא היה הבן המועדף למרות אהבת אביו לעשו. יחסי האהבה המשפחתיים מתוארים בגלוי. יצחק אוהב את עשו, ורבקה אוהבת את יעקב. לא היה כאן ניסיון אפילו כלפי חוץ להראות שכולם שווים. בעיני יעקב אהבה שמביאה להעדפת האחד על פני האחר נראתה טבעית ובסופו של דבר גם לגיטימית. יעקב שנאלץ לרמות את אביו כדי לזכות במה שנחשב לברכת הבכורה, זוכה לאחר מכן להתגלות אלוקים ולברכת הזרע והארץ. אך מתברר שיש מחיר להעדפה הזאת. יעקב נאלץ להתנתק מאמו האהובה שאליה היה כנראה קשור בכל נימי

1 רש"י לז: א.

2 רש"י לז: ב וכן מדרש רבא.

3 רמב"ן על אתר.

נפשו.⁴ הוא יוצא לדרך מפחידה, למקום זר, ומיד עם הגיעו הוא פוגש ברחל. יעקב יודע אהבה מהי וממלא את החסר שבלבו באמצעות אהבתו המיידית לרחל. זאת האהבה שהוא מכיר מהבית – מאביו ואמו. שלא כאביו שקיבל אישה שלא בחר בה אך למד לאהבה, יעקב רוצה לשאת את האישה שהוא מכיר ואוהב. וכאן שורש ההסתבכות כולה. כאן קורה הקלקול הגדול שמקלקל לְבָן ללא תקנה. לְבָן מכניס במרמה את לאה לבית יעקב במקום את רחל, וכאשר יקבל יעקב גם את רחל, כבר לא יהיה אפשר לתקן את הדבר. מעתה יאלץ יעקב לחיות עם שתייהן – עם רחל האהובה עליו ועם לאה שניתנה לו במרמה ואינה אהובה עליו. כאן מתחיל להתגלגל כדור השלג שיגיע בסופו של דבר ל"רוגזו של יוסף". יעקב כפי שהיה רגיל בביתו אינו מסתיר את אהבתו היתרה לרחל. הוא מעדיף לגור אֶתָּה בגלוי למורת רוחה של לאה, ולמרות כל מאמציה למשוך את לבו גם באמצעות העובדה שהיא יולדת לו בנים. היא נאבקת עליו בפרשת הדודאים ולא מפסיקה לקוות שבכל זאת יפנה אליה.⁵ עד מהרה היחסים האלו משפיעים גם על הבנים. ראובן מוצא דודאים בשדה ומביאם לאָמו, וחז"ל מסבירים שראובן רצה "לעזור" לאמו באמצעותם, שכן הדודאים נודעו כסגולה למשיכת לב ולפריון,⁶ שהרי אביו גר תדיר אצל רחל. במפגש עם עֶשׂו העדיף יעקב בגלוי את רחל ואת בנה כאשר שם אותם אחרונים, מחשש שמא יתנפל עֶשׂו על מחנהו, ואז יוכל להציל את לפחות את אהוביו. ומה חושבים הבנים כאשר הם רואים שהשפחות וילדיהם מלפנים, אחריהם ממוקמים לאה וילדיה, ורק בסוף רחל ובנה?⁷ זאת כבר אינה משפחה מאוחדת. יש בני השפחות ובני הגבירה לאה, ויש בן רחל. ניצני העוינות נבטו מן הסתם כבר אז. רחל המועדפת, השמורה והאהובה מתה בדרך. יעקב שומר את העצב על מותה בלבו, ורק לפני מותו בדבריו לבניו אנו עדים לכאב על מותה שצפון בלבו "וְאֵינִי... מִתָּה עָלֵי רַחֵל" (מח:ז). עם מותה הוא מעביר את כמיהת לבו ונפשו לבנה יוסף, יפה התואר ויפה המראה (ל:ט:ו) כָּאֲמוּ. שוב הכול נעשה בגלוי. יעקב אינו מתאפק ואינו מרסן את רגשותיו אלא מפגין לעיני כול את ייחודו של יוסף בעיניו באמצעות כתונת הפסים.⁸ אנו רואים אפוא שתוצאות מעשה לְבָן ניכרות במשפחת יעקב. הרבה עוינות ומתח. בבני השפחות מזלזלים, את יוסף המועדף שונאים, וההתלכדות היחידה היא כנראה נגד יוסף. הרגשות הללו מתעצמים עכשיו על ידי התנהגותו המתנשאת של יוסף, שמקורה באהבה המפלה של אביו שחווה אף הוא יחס כזה בביתו.⁹

מדוע לא נמנע יעקב מלהבעיר את משפחתו המסוכסכת ממילא? האם לא הפנים את המחיר שהוא עצמו שילם על ההערפה שהעדיפה אותו אמו?!

חז"ל רואים ביוסף בן דמותו של יעקב,¹⁰ שותף לגורל. ופרופ' אוריאל סימון¹¹ מוסיף ואומר שכמו כל הורה רצה יעקב לחסוך מילדו את תלאתיו שלו. הוא רצה להעניק ליוסף את הבכורה בלי שיצטרך לחוות סבל כמוהו ולהתבזות במעשה מרמה. לפיכך העניק לו יעקב בגלוי את כתונת הפסים, כתונת ההעדפה. מעל לכול שלטה ביעקב כמיהה ואהבה; לב רגיש היה לו. זקוק היה תמיד לדמות להיתלות בה. בעבר הייתה זו רבקה אמו, אחר כך רחל, ומשמתה רחל תפס יוסף בנה את מקומה בלבו. משנעלם יוסף, "זכה" לתפקיד בנימין, בנה האחר של רחל, אשתו האהובה.

את המעמד המיוחד שתפסו בני רחל בליבו של יעקב, מתאר יהודה מאוחר יותר, בדבריו לשליט מצרים: "וַיֹּאמֶר עֲבָדְךָ אֲבִי אֱלֹהֵי, אֲתָם יִדְעָתֶם פִּי שְׁנַיִם יָלְדָה-לִּי אֲשֶׁתִּי" (בר' מד:כז) - כאילו אין לו נשים אחרות ובנים נוספים. יש להניח שיעקב לא היה מסוגל להתגבר על מכמני נפשו ולא עלה בידו לתקן את אשר קלקל לבן שנים רבות קודם לכן, גם אם הבין את גודל המחיר מניסיונו האישי.

"צדיקים מבקשים לישב בשלווה... אומר הקב"ה לא דיין לצדיקים מה שמתוקן להם בעולם הבא אלא שמבקשים לישב בשלווה בעולם הזה!"¹²

כנראה רק בעולם הבא זכה יעקב לשלווה שלה כל-כך ייחל בעולם הזה.

גב' דבורה גנן
המחלקה לתנ"ך

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע

⁴ העובדה שאמו צריכה לרמותו ולומר לו שיציאתו אינה אלא "לימים אחדים" (גם במשמעות של 'שנים אחדות') בוודאי מעידה על הקושי בפרדה מאָמו וממשפחתו.

⁵ עיינו רש"י למשמעות שמו של זבולון: "הפעם יזבלני אישי" בית זבול = בית מדור מעתה לא תהיה דירתו אלא עמי, שיש לי בנים כנגד כל נשיו".

⁶ כך יש מסבירים את מעשה ראובן ובלהה כניסיון לאסור אותה על יעקב כדי שיפנה לאמו לאה לאחר מות רחל.

⁷ אהבת יעקב לרחל דבקה גם ביוסף. עיינו רש"י בר' לג:ז.

⁸ על זה אמר ריש לקיש בשם ר' אליעזר בן עזריה: "צריך אדם שלא לשנות בין בניו" (בראשית רבא פרשה פ"ד).

⁹ לעיון נוסף בפרשת היחסים במשפחת יעקב ראו: י' אלדר, **הגיונות מקרא**, ירושלים 1972.

¹⁰ בבראשית רבא (סד, ו): "כל מה שאירע ליעקב אירע ליוסף וכו'".

¹¹ במאמרו: "יוסף ואחיו סיפור של השתנות", **"פותרים שבוע"**, עמ' 104-5.

¹² רש"י בר' לז:ב.